

СТАНОВИЩЕ

за труда "Възклицателните и подбудителните изречения в съвременния български език" от Илияна Димитрова Кунева, представен за присъждане на научната и образователна степен "доктор"

от проф. д-н Мери Петрова Лакова – ръководителка на дисертантката

Като ръководителка на дисертантката мога да кажа, че по време на докторантурата си Илияна Кунева проявяваше задълбоченост в подготовката си и самостоятелност. Докторантските си изпити е взела с много висок успех.

Представената дисертация съдържа 168 страници компютърен текст, разпределен в следните части: Увод, четири глави, Заключение и Библиография. В Увода се посочват предметът на изследването, обектът, целите и задачите и методологията на изследването. Предмет на изследването са механизмите за осъществяване на определена комуникативна цел чрез изречения с различни формални характеристики, както и възможността едно изречение да служи за изразяването на различни комуникативни цели. Обект са възклицателните и подбудителните изречения в съвременния български език. Цел е да се представят особеностите на разглежданите видове изречения чрез възможните им употреби, а задачите са 1) да се дефинира обектът на изследване, 2) да се представят механизмите на осъществяване на комуникативните цели, 3) да се опишат езиковите средства за изразяване на възклицателност и подбудителност, 4) да се анализират разновидностите изречения – техните употреби според различни контексти и ситуационни фактори. Работата е изпълнено съобразно с описателния метод на анализ. Материалът е ексцерпиран от Българския национален корпус, като са добавени и примери от български писатели.

В първата глава се разглеждат български и чуждестранни научни трудове, посветени на възклицателността и подбудителността. Навсякъде авторката привежда и свой коментар. Прави впечатление, че Ил. Кунева е подробно запозната и с най-нови тенденции в представянето на разглежданите проблеми. Полезни за работата ѝ са се оказали трудовете на Дж. Сърл за индиректните речеви актове, принципът за кооперацията между говорещ и събеседник на Грайс, книгата "Прагматичен аспект на българското изречение" от Р. Ницолова и др. Следвайки цитираните автори, Ил. Кунева посочва, че невинаги морфологичните показатели са достатъчни за квалифициране на дадено изречение като подбудително или възклицателно. Например при отговор на въпроса Как да стигна до аерогарата? попитаният може да отговори Вземете автобус 84. Според авторката независимо от императивната форма отговарящият не задължава питащия да извърши действието, а само указва какво трябва да се направи. В същата глава са разгледани редица случаи, когато изречение с повелително наклонение на спрегнатия глагол не означава повелителност, а някакъв съвет, пожелание, ирония, метафора. Ил. Кунева пише, че при възклицателните изречения също в редица случаи освен възклицателността се изразява и друга комуникативна цел. Например възклицателното изречение *Я, колко тъмно е станало*, може при подходящи условия да се тълкува и като подтик към събеседника да запали осветлението. В следваща глава авторката прави разлика между възклицателност, изразявана от възклицателните изречения, и емоционалност, каквато се открива в други видове изречения по цел на изказване. (По-специално според нея емоционалност се наблюдава и при подбудителни и въпросителни изречения). Интерес представлява положението, че възклицателните изречения винаги предполагат реалност на действието, докато изреченията с

неосъществено или неосъществимо действие спадат към желателните изречения. Постигане на авторката е установяването на предпоставки за поява на възклицателно изречение. Такива предпоставки според нея са следните: 1) физическо усещане, което изпитва говорещото лице, 2) факт, който говорещият осъзнава в момента на говорене, 3) факт, който вече е известен, но говорещият реагира на него в момента на говорене, 4) бъдещо събитие, което ще се случи с голяма степен на вероятност, 5) факт, който говорещият узнава от предходна реплика на събеседника. Важно място в работата заема разделът “Пропозиция и формални показатели”. Пропозицията е “това, което дадено изречение казва за действителността”. Комункативна цел е “целта, с която даден говорещ произнася дадено изречение, като изисква или не изисква ответна реакция от събеседника”. Ил. Кунева посочва, че комункативните цели се осъществяват с различни езикови средства – подбудително наклонение (при повелителните изречения), лексикални средства (включително местоимения и междуметия при възклицателните изречения), интонация (при възклицателните изречения).

Централните глави от изследването са “Возклицателните изречения в българския език” и “Подбудителните изречения в българския език”. При тях е следван подходът от семантика (съдържание) към езикови средства, които изразяват тази семантика. По този начин се представят същинските изречения, изразяващи възклицателност и съответно подбудителност. В края на всяка от тези глави авторката прилага и обратния подход – от езикови средства, съдържащи показатели за възклицателност съответно подбудителност към семантика на изреченията – това са изречения, които съдържат показатели за възклицателност/подбудителност, но не изразяват тези комункативни цели, при тях основната комункативна цел е друга. Главата “Возклицателните изречения в българския език” започва с представяне на средствата за изразяване на възклицателност. Тук са разгледани: възклицателните междуметия (първични: аха, тц, хм, бре, хайде де; и вторични – олеле и др.); експресивни думи и изрази (Проклятие! По дяволите!); местоимения за интензификация (какво, как, какъв+прилагателно, срв. Какъв хубав ден!; такъв, толкова, така и др.); афективни показателни местоимения (като този, оня: АХ, тези цветя!); адмиратив и драматичен императив; интонация; частици. Правилно е посочено, че междуметията нямат називна функция, а имат само експресивна функция, правилно са анализирани и местоименията с експресивна функция, посочена е ролята на интонацията като решаващ фактор за изразяване на възклицателност. След разглеждането на показателите за възклицателност са разгледани и самите изречения, изразяващи тази комункативна цел. Тук е анализирана цялостната семантика на изреченията, включително и тяхната пропозиция и условията за употребата им, диктувано от контекста. Разгледани са изреченията, състоящи се 1) само от междуметие, 2) състоящи се от междуметие и пропозиционална част, 3) изречения, образувани с местоимения за идентификация. Важно наблюдение на авторката е, че възклицателните изречения могат да съдържат глаголни форми за сегашно и минало време, а формите за бъдеще време означават действие, което ще се извърши с голяма степен на вероятност. При изреченията с междуметие и пропозиционална част правилно е посочено, че емоционалната реакция (изразена с междуметията) е насочена към пропозиционалната част. Разгледани са и изречения, изразяващи ирония от страна на говорещия спрямо съдържанието на изречението, както и възклицателни реакции на въпроси. Посочени са случаите, когато освен основната възклицателна информация определени изречения изразяват и допълнителна комункативна цел. Вниманието е обърнато и на пунктуацията при възклицателните изречения. Съгласно с авторката, в българския език съществуват изречения, които изразяват емоционалност, без изречението да бъде възклицателно. Такива според нея

са: Ох, благодаря Ви!, Ах, извинете! – в тях е съществена пропозицията, а емоционалната реакция е допълнителна. Към този вид изречения спадат и редица т. нар. желателни изречения, образувани с да-форми, с нека и др. Ценна е таблицата, обобщаваща възклицателните изречения, експресивните изречения и емоционално маркираните изречения, която таблица е извод от анализа. Накрая на тази част е съставена и дефиниция за възклицателни изречения: “Възклицателни са изреченията, които служат за изразяване на емоционална реакция или отношение на говорещото лице”. Посочва се, че при възклицателните изречения: 1) липсват формални показатели за друг вид изречение, 2) или формални показатели присъстват, но не функционират с основното си граматическо значение (употребата на гледай и виж), 3) или по форма принадлежат към друг вид изречения, но функционират като възклицателни (реторични въпроси). Изводите на Ил. Кунева за възклицателността обогатяват досегашното знание за този комуникативен вид изречения.

В главата за подбудителност също най-напред са представени формалните показатели за тази комуникативна цел. Такива формални показатели съгласно с авторката са: 1) повелително наклонение при спрегаемия глагол, 2) отделни лексеми като стига, недей, форми с нека, дай, вземи + спрегаем глагол, да-форми на глаголите, и в положителна и в отрицателна форма, подбудителни местоимения и частици (хайде, ей). Място е отделено на глаголите за забрана и разрешаване, на интонацията при подбудителност, на условното наклонение при учтивите молби, посочва се употребата на трябва и може в такива изречения, показва се употребата на глаголи в повелително наклонение, като изреченията с тези глаголи не са подбудителни. Следващият раздел е посветен на различните изречения според силата на изразяваната в тях подбудителност. Последователно са разгледани: 1) изразяването на неотложна заповед и грубо нареждане, 2) изречения за прекратяване на действие, 3) изречения – заплахи, 4) обещания, 5) неутрални подкани, 6) инструкции и упътвания, 7) учтиви и неформални молби, 8) искане на позволение. Навсякъде анализът на семантиката на изреченията е правилен. Обръща се внимание и на допълнителните лексикални средства, подчертаващи подбудителността. Към изводите е приложена подробна таблица за видовете изречения и средства за изразяване на подбудителност, като са приведени и примери за всеки вид.

В заключение според нас може да се каже следното:

- 1) Досега няма монографично изследване на възклицателността и подбудителността в българския език, така че приложената разработка представлява принос в тази област.
- 2) Принос представлява обхващането практически на всички изразни средства за изразяване на възклицателност и подбудителност – граматични категории (повелително наклонение), отделни думи, от различни части на речта (междуметия, местоимения, някои глаголи), интонация – възклицателна и подбудителна.
- 3) Принос е разглеждането на възклицателността и подбудителността във връзка с прагматични фактори, условията за проява на тези комуникативни цели съобразно с контекста и ситуацията, в които се срещат.
- 4) Анализът е проведен върху значителен корпус от примери, като са приведени конкретно около 200 различни случаи на употреби.
- 5) Анализът на лексикалните и граматичните средства и на целите изречения, изразяващи възклицателност и подбудителност, може да бъде полезен за преподаването на български език на чужденци, както и да подпомага работата на преводачи от български на чужд език. (Вж. например посоченото в работата за междуметията, частиците и местоименията).
- 6) Авторефератът отразява съдържанието и приносите на дисертационния труд.

Въз основа на всичко това с пълна увереност предлагам на почитаемото жури да присъди на Илияна Димитрова Кунева научната и образователна степен “доктор” за дисертационния ѝ труд “Възклицателните и подбудителните изречения в съвременния български език”.

Автор на становището:

(Проф. д-р Мери Петрова Лакова)

1 февруари 2014